

Բ Ի Ի Ր Ա Կ Ն

Լ Ր Ա Պ Ի Ր

ԱՌ ԱՅԺՄ ԿՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԻ ԱՄԷՆ ՀԻՆԳՇԱՐԹԻ

ՏՆՕՐԷՆ Ս. ԴԱՒԻԹԵԱՆ

ԽՄԲԱԳԻՐ Գ. ԱՆԳԻՐԷԱՍՏԱՆ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Գաւաւներ եւ Պալիս սարեկան 50 Ղրու

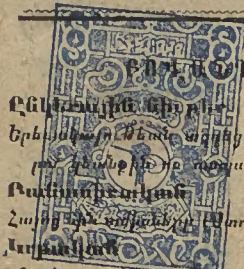
վեցամսեայ 30

Օսար երկիրներ

12 Յրանք

Բիւրակնի վերաբերեալ նամակ, դրամ, եւայլն պէտք յղել առ Տնօրէն Բիւրակնի:

Կ. Պալիս, Պատկնէ զարու, Գաղաաւէր խառ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Բնակարաններ, Երեւանի քաղաքի մեր երիտասարդներու համար տնային տնային վրայ Գ. Ա.

Բաւարական Հայոց Երեւանի քաղաքի (Ստուգարանութիւն) Դ. ԽԱՅԿՈՆՑ

Վարդապետի ստանդարտ Ը. Դ.

Ազգագրական Գ. Ա.

Մշտի կիներ (Ուսումնասիրութիւն) Գ. Ա.

Տոհմային ճիւղեր Ը. ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

Պաշտօնը խիստ մեծ Ը. ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

Բաղադրական քրոնիկ

ԵՐԵՒԱԿԱՅՈՒԹԵԱՆ ԱԶԴԵՅՈՒԹԻՒՆԸ

ՄԵՐ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐՈՒ ԿԵԱՆՔԻՆ

ՈՒ ԱՄՊԱՐԷՋԻՆ ՎՐԱՅ

Երեւանի քաղաքի մեր վնասներու աղաւթնէն է:

Վ. Ի. ԿՐՈՐ Հ. Ի. ԿՐՈ

Խօսքս մեր այն երիտասարդներուն վրայ է որ աւելի կամ նուազ զարգացած կը համարուին: Այս երիտասարդներուն մեծ մասը, իրենց պատանեկան հասակէն սկսեալ, ընդհանրապէս ընթերցումներու և երբեմն զարգացած համարուող ընկերակիցներու ազդեցութեամբ կը կաղմնեն իր երեւակայութիւն մը, որու շնոր-

հիւ արտաքուստ կորովի ու եռանդուն ընաւորութիւն մը կը ստանան: Այս երեւակայութիւնը ընածին չէ, տեսակ մը թեւադրութեան արդիւնք է այն, որ եթէ ենթակային մէջ յարմար հող մը գտնէ, հոն կ'աճի, կը զարգանայ և առաջ կը բերէ ժխտական արդիւնքներ: Այս ընդհանրացումն դիւրըմբռնելի ընելու համար աւելի պարզ խօսիմ: Պոլսեցի երիտասարդը որ վերացական դաստիարակութիւն մը ստացած է թաղային կամ օտար վարժարաններու մէջ, կ'երեւակայէ ազատ ասպարէշ մը, որ համեմատաբար ազատ կեանք մը ապահովէ իրեն: Արհեստաւորի կեանքը կ'արհամարհէ նա, որովհետեւ պիտի ստիպուի առաւօտ կանուխ գործի սկսիլ, մինչեւ իրիկուն աշխատիլ, շատ անգամ ածուխի, փոշիներու, կաշիի, կերպասի, վերջապէս կարգ մը այս տեսակ նիւթերու մէջ, որոնք իրեն — իր զարգացած ու գաղափարային կեանք սիրող մտքին — «դժոխ» զբաղումներ կը թուին: Այս պատանիները կամ երիտասարդները չեն կրնար հանդուրժել որ տգէտ (այսինքն իրենց խոսքով՝ ուսում չառած) վարպետը իրենց հրամաններ ընէ. կոչա աշխա-

տութիւններ տայ, չեն ներեր իրենք իրենց որ վրանին գողնոց կապեն, թեւերնին թեղնիք անցնեն, ձեռքերնին մուրճ մը բռնած երկաթը ծեծեն կամ ձեւիչով կաշին կտրեն։ Երբ անգործ են, իրենց ծնողքներու և ազգականներու յանդիմանութենէն ամբնջալով, հաւանական է որ արհեստաւորի մը քով աշկերտութեան մտնեն, բայց քիչ ժամանակի համար որովհետեւ այդ տղաքները իրենց ճիւղ երեւակայութեան շնորհիւ իրենց մասնաւոր իտեալները ունին։ Կը զգան որ արհեստը չի համապատասխաներ այդ իտեալներէն ոչ մէկուն, քիչ ժամանակէն ձանձրալի, ղղուելի կը գտնեն զայն ու կը թողուն։ Ա՛լ անկէ յետոյ փոփոխամտութիւնը սովորութիւն կը դառնայ իրենց։ պարապ օրերուն՝ իրենց սրտի դառնութեան միւթարութիւնը կը փնտռեն երեւակայութեան մէջ։ Երիտասարդներու ուրիշ դաս մըն ալ կայ որ վաճառականներու քով գործ կը փնտռէ, գրագրութիւն, գործակատարութիւն, մասնաւոր գործի մը մէջ ծառայութիւն եւայլն։ ասոնք քիչ ատենէն լաղային կամ չորպաճիին ընթացքը անտանելի կը գտնեն, անոր հրամանները կոշտ կը բողբեն թէ կը շահագործուին, թէ սրտի ու մտքի տէր մարդերու հետ չէ։ իրենց գործը, թէ, մէկ խօսքով, իրենց անհատականութիւնը կը սպաննուի այդ կեանքէ ու կենցաղավարութենէ չհասկցող մարդոց ձեռքին տակ։ Այս կարգի երիտասարդները վաճառականական ասպարէզին մէջ կը փնտռեն այնպիսի կեանք մը որ իրենց փափաքներուն գոհացում տայ։ Այդ փափաքները մի՛ կարծէք թէ շատ միծ կամ օգտակար բաներ են։ անոնք կը խորհին դիւր մը ձեռք բերել, շէ՛ հագուել, յարաբերութիւններ հաստատել, այդ յարաբե-

րութեանց շնորհիւ ընտանիքներու մէջ մտնել, աղջիկներու հետ ծանօթանալ, իրենց մտքի կարողութիւններուն, իրենց ներկայ գործին վրայ մեծ համարումներ կազմել տալ, որպէս զի աջողին փայլուն ամուսնութիւն մը ձեռք բերել։ Ուրեմն ասոնք կ'երեւակայեն քաղքենիի անդորը ու անշարժ կեանքը, եւրոպական պարտէզները, որ իրենց ապահովէ ամառը կղզին կամ Պէօյիւքտէրէ երթալ, հայ սալոններ (?) յաճախել։ այսինչ տիկինին, այնինչ էֆէնտիին հետ յարաբերութեան մէջ գտնուիլ և դեռ ուրիշ կարգ մը մանր մունր — բայց իրենց համար նշանաւոր — փափաքներ, որոնց իմ խելքս չի հասնիր։

Այսպէս երեւակայող երիտասարդը կը դիտէ որ իրական կեանքը իր յոյսերուն իր, կեանքի հեռանկարին շատ գոհացում չի տար։ ո՛ր կանացի փափուկ յարաբերութիւնները, ո՛ր քաղաքավար ու քնուշ կեանքը, ո՛ր է որ վաճառականը մտածէ թէ այս տղան զգայուն սիրտ, զարգացած միտք ունի, անոր հետ քաղցրութեամբ վարուի, անոր սղտիկ ծառայութիւններ գնէ ու փոխարէն լաւ վարձատրէ զայն։ Այսպէս կ'երեւակայէ, ու կ'ըլլայ դժգոհ, դժգոհութիւնը կ'աճի ու իր բնաւորութեան մէկ էական մասը կը կազմէ։ այսօր կը թողէ այս վաճառատունը, որովհետեւ չորպաճիէն դժգոհ է, վաղը կ'ելլէ ուրիշ մը դրադրութիւնէն, որովհետեւ շատ կ'աշխատցնեն զինք, ուրիշ օր մը երրորդի մը քով ալ չի հանդուրժեր, որովհետեւ խիստ մարդ է և իրեն հետ անուշ լեզու մը չի գործածեր։

Այս երկու խումբերուն մէջէն կ'ելլին, կամ անոնցմէ դուրս կը գտնուին ուրիշ դժգոհներ ալ։ որոնք ընդհանուր են ամէն տեղ, թէ՛ Պոլսոյ թէ՛ գաւառներու մէջ։ Այս վերջինները

ընդհանրապէս բորբոքուած (exalté) միտքեր են. աւելի լայն երեւակայութիւն ունին, անհատական նեղ ու տափակ կեանքը իրենց համար նշանակութիւն չունի. Ասոնք դժգոհ կ'ըլլան իրենց ապրած շրջանակէն, իրենց գտնուած միջավայրէն. ընթերցումներու աղդեցութեան տակ աւելի քաղաքակրթուած կեանք մը կ'երազեն, աւելի մտաւոր կեանք մը, ուր իրենց եսը պատշաճ տեղը գտնէ, իրենց գաղափարները դոհացում ստանան. Այս տեսակները նախ անտանելի կը դռնեն իրենց գեղի կամ գաւառային քաղքին ընտանեկան կեանքը, հետը հետէ տափակ կը գտնեն այն մարդիկը որոնց հետ յարաբերութեան մէջ են, ու մէկ խօսքով միջավայրը իրենց նեղ կու գայ. Կ'ընդունիմ որ ճշմարիտ արժանիքներ կան, որ մեծ ապագայ կը խոստանան եթէ այդ նեղ միջավայրէն ելլեն, բայց դիտելու է որ անոնք այսպէս կը խորհին պարզապէս իրենց ճոխ երեւակայութեանը շնորհիւ. կը հետաքրքրուիս, կը պրպտես ու կը տեսնես որ բան մը չեն գիտեր, որ աւելի մեծ միջավայրի մը մէջ, աւելի ազէկ կեանք մը ապահովցնէ իրենց. ոչ մասնագիտութիւն մը, ոչ փայլուն ընդունակութիւն մը. Անոնք դժգոհ են, որովհետեւ դժգոհութիւնը իրենց նկարագրին մէջ մտած է. Հարցուր թէ ի՞նչ շօշափելի միջոցներ ունին որով ապահով ըլլան թէ ուրիշ տեղ մը պիտի աջողին. անոնք կը պատասխանեն ինչ որ իրենց երեւակայութիւնը կը թելադրէ. Անոնք կը խորհին թէ, օրինակ, Պոլսոյ կամ Գահիրէի, կամ Վառնայի կամ Բարիզի կամ Թիֆլիսի մէջ մարդիկ այնքան զարգացած են (?) որ անպատճառ իրենց ընդունակութեան յարմար գործ մը պիտի գտնեն անոնց քով, այնպիսի գործ մը որ միեւնոյն ատեն ի-

րենց գաղափարապաշտ կեանքին զուգահեռական ըլլայ! Այսպէս կը խորհին ու կը խաբուին, թէ գաւառներու մէջ, թէ Պոլսոյ մէջ, բոլոր այն երիտասարդները որ թերի կըթուած են, ընթերցումներու աղդեցութեան տակ կորսնցուցած են մտքի հաւասարակշռութիւնը:

Կեանքի սխալ ըմբռնումն է որ այսպէս չարաչար կը սխալեցնէ այս պարոնները. Անոնք չեն կրնար հասկնալ թէ մարդ մը կրնայ զարգանալ, նոյն իսկ շատ զարգանալ սրտով ու մշտքով և մնալ արհեստաւոր, վաճառականի դրագիր, համեստ պաշտօնեայ եւայլն. Ձեն կրնար ըմբռնել թէ գաղափարի համար ապրող մարդ մը, իր սրտին ու մտքին դոհացումը կրնայ գտնել յետին գիւղին մէջ անգամ, որուն առաջդիմութեան ու զարգացման համար աշխատելը ճշմարիտ գաղափարապաշտի մը կեանքին միակ նպատակն է. Ո՛չ, անոնք կը խորհին թէ «ի՞նչ կը նշանակէ որ սուգէտ մարդիկ հարուստ ըլլան, չզարգացած մարդիկ համբաւի տէր գաւառան, մինչդեռ իրենք կը մնան միշտ միեւնոյն մակարդակին վրայ». Իրենց հայրերը սակայն այնպէս չէին խորհեր ու աւելի երջանիկ էին. Գաւառացի երիտասարդը, որ առաջդիմելու ընդունակ է, չի խորհիր թէ ի՞նչ անուն կամ դիրք որ ինքը ձեռք կը բերէ իր միջավայրին մէջ, հաւասար է այն համբաւին կամ դիրքին՝ զոր ուրիշ մէկը ստացած է Պոլսոյ կամ Թիֆլիսի մէջ. Ան չի կրնար մտածել որ իր կրած նիւթական տառապանքները — թերեւս աւելի խոշոր համեմատութեամբ — նաեւ բաժինն են անոնց՝ որ մեծ կեդրոններու մէջ համբաւի մը ետեւէն կը վաղեն...

Անոնցմէ ոմանք իրենց երեւակայու-

Թեան մէջ ծրագիրներ կը շինեն, ու այդ ծրագիրներու աջողութիւնը շատ հաւանական կը գտնեն. ահա այն ատեն կը թողուն իրենց սկսած գործը, աւելի անաջողութեան կը հանդիպին, դժգոհ կ'ըլլան, թշուառութեան կը մատնուին, մինչեւ որ չարաչար փորձառութիւնը իրենց հասկցնէ թէ մարդ իր սեփական ու նոյն իսկ ծանր աշխատութեամբ մինակ կրնայ շինել իր դիրքը, և կազմել իր անհատական անկախութիւնը: Քանի երկրասարդներ կանոնաւոր գործ մը ձեռքերին բերելէ յետոյ, այս էջերէ մտքին շնորհիւ թողուցած են զայն. պատրանքը, սոսկալի պատրանքը որ յետոյ կը յաջորդէ, դժբաղդաբար շատ ուշ կը դարմանուի յաճախ:

Մեր երկրասարդները կեանքի փիլիսոփայական ու դրական կողմը չեն հասկցած: Մարդը նախ կենդանի մըն է. շանալու է առողջ ու կորովի կենդանի մը ըլլալ: Նա պէտք է նախ մտածէ իր անձը, իր անհատականութիւնը: Ինչ ձեւի ներքեւ որ մարդ աշխատի, — հերիք է որ անպատիւ զբաղում մը չըլլայ ան — կրնայ իր նիւթական վիճակը շտկել: Երբ կանոնաւորէ իր նիւթական վիճակը, ահա այն ատենն է որ դուռը կ'ըլլայ իր անհատական անկախութիւնը: Մեր երկրասարդներու մեծ մասին մէջ նկարագիրը չի կազմուիր, որովհետեւ անոնք միշտ կը խորհին թէ «իրենց այս կամ այն ընթացքին, իրենց բռնակիք այս կամ այն գործին, զբաղումին համար, ուրիշները — զիրենք շրջապատողները — ինչ պիտի ըսեն»: Նկարագիրը կազմուած է մինակ այն երկրասարդներուն մէջ, որ արմատական կերպով ուրիշներու կարծիքը կ'արհամարհեն: Անոնք կը մտածեն թէ աւելի աղէկ է անձանթ մնալ, թուլացնող յարաբերութիւններէ հե-

ռանալ. երեւայական ծրագիրներու կարեւորութիւն չեն տար, կոչա յամառութեամբ մը իրենց գործին կը փաթթուին, 5, 10, 15 տարի լուռ ու մունջ կ'աշխատին, իրենց նիւթական վիճակը ապահով հիմի մը վրայ կը դնեն և այն ատեն իբրեւ թաղեցի, իբրեւ քաղաքացի իրենց օրինաւոր տեղը կը բռնեն քաղաքին ու երկրին մէջ:

Կեանքը շօշափելի իրերէ կը բաղկանայ, վերացական ոչինչ կայ անոր մէջ: Մեր մտքի սխալ աշխատութիւնն է որ զմեզ երեւակայական ճամբու մը մէջ կը դնէ: Ապրուստ հայթայթելու և դրամ չահելու համար երեւակայութիւնը ամենէն վնասակար միջոցն է: Ճոխ երեւակայութիւն ունեցողները մեր միջավայրին ու մեզի պէս պղտիկ ազգի մը մէջ նիւթապէս խեղճ կ'ըլլան, թշուառութիւն կը քաշեն:

Որեւէ ասպարէզի քաջութեամբ ձեռք գարնելու է և հոն փնտռելու է ամէն փափաքի գոհացում: Կայ տեսակ մը երեւակայութիւն որ ազնուացուցիչ, բարոյացուցիչ է. մեր խօսքը անոր վրայ չէ. կայ տեսակ մը երեւակայութիւն ալ, որ աւելի խորհիլ, հնարել ու քաջութեամբ գործի ձեռնամուխ ըլլալ է: Իմ խօսքը, հարկաւ կը հասկցուի, այն տեսակ երեւակայութեան վրայ է, որ մարդը տղայ կը պահէ երկար տարիներ, և երկրասարդութեան կորովի ու առողջ տարիներու մէջ պատրանքէ պատրանք կը գլորէ զայն: Այդ երեւակայութիւնը թէ՛ քաղաքացիական թէ՛ անհատական տեսակէտով վնասակար է. ուրեմն մեր երկրասարդները պէտք է թօթուին զայն իրենց վրայէն, տգեղ ու աղտոտ ձորձի մը պէս:

ՀԱՅՈՑ ՀԻՆ ԱՄԻՍՆԵՐԸ

Այսօր պատմական յայտնի ճշմարտութիւն մըն է թէ Սուսեր-Ակկադեան (*) ժողովուրդն էր որ Քաղդէաստանի ջինջ երկնքին տակ, Եփրատ ու Տիգրիս գետերէն ուղղուած խորանիստ անձիր դաշտագետնին մէջ, առաջին անգամ տարին 12 ամիսի, ու շաբաթը 7 օրի բաժնեց և զանոնք մէյմէկ աստուածի նուիրեց: Ժամանակի այս բաժանումը, տարբեր ժամանակամիջոցներու մէջ, կը տարածուի Արեւմ. Ասիա և կ'ընդունուի Խաղդեաներէն որոնց Քետացիներուն (==Հատեան, Հայեան, Հայ) խառնուրդին սերնդէն են հայերը:

Սուսեր-Ակկադեան բաժանումը մեր նախնիք մեզի աւանդած են հետեւեալ ամիսներով, որոնց անունները զուտ հայական, նախաօր 12 մանջ ու աղջիկ զաւակներուն անուններէն կը մեկնէին: Սակայն համեմատական գիտութիւնը զօրաւոր փաստերով ասոր հակառակը կ'ապացուցանէ: Սկսինք Հայոց հին տարեշրջանին Ա. ամիսէն. (գիտնալու է որ հիները երկու տեօակ տարի կ'ընդունէին, բնական և քաղաքական, մենք վերջինին վրայ կը խօսինք):

Ա. Նաաաաաաաա (օգոստոս), սանսկրիտ Նաաաաաաաա (նոր տարի, ամանոր) բառին հայացած ձեւն է: Նաաա արիական ժողովուրդներու հասարակաց բառ մըն է. հայերէն Նո, հին պարսկերէն՝ Նէփ, նոր պարսկերէն՝ Նէփ, յունարէն՝ Նէոս ըսել է: Իսկ աւելը (տարի), որուն նոր պարսկերէն ձեւն է աւ, մեր լեզուին երիտաւոր բառին մէջ անեղծ մնացեր է: (Համեմատէ՛ Հնդ. Նիլդ. էջ 70):

Բ. ամիսն էր Հոռէ, որուն նշանակութեան ծանօթութիւնը, եթէ չեմ սխալիր, երիտասարդ հայ բեւեռագէտին, Կ. Բ. ի կը պարտինք: Վրացերէն՝ Հոռի երկու կը նշանակէ. բառ մը զոր Խաղդեանները կը գործածէին և զոր մինչեւ ցարդ

պահած են վրացիները: Հնագէտներուն յայտնի է որ վրացերէնը Խաղդեանի ցեղակից է: Տոսպեան արձանագրութեանց բառերը վրացերէնի և կամ աւելի լաւ է ըսել, անոնց դրացի Ուտերէնի օգնութեամբ կը ծանօթանան մեզի:

Գ. ամիսն է Սահօ, որուն նշանակութիւնը դարձեալ վրացերէնի օգնութեամբ կը վերլուծուի, երեւ կը նշանակէ:

Դ. Տրէ, հայացած ձեւ պարսկց Տրէ ամսուան, Կապպադովկիացիներու Տրէէր, Տրէին: (Հմմտ. Փր. Լընորման, Պատմութեան ծագումը, հտ. Ա. Տախտակ Գ.):

Ե. ամիսն է Քաղդ (դեկտեմբեր), այս (դեկտեմբեր) ամսուան կենդանեակամարի նշանին, Այծեղջիւրի հոմանիշ:

Զ. ամիսն է Արա, Ասորեստանի Այր (==Էյր) ամսուան հայացած ձեւը, Թէեւ տեղը փոխած է, որովհետեւ Այր (==Էյր) Ասորեստանի Բ. ամիսն էր, որուն կը համապատասխանէ Լիւդացիներուն աւար, աւար, Պալմիրցիներուն աւար ու Ասորիներուն Էյր բառերը: (Հմմտ. Փր. Լընորմանի յիշեալ գործը):

Զ. ամիսն է Մեհէ, Մեհէ, Մեհէան, Հատիաններուն Մա (լուսին-աստուածուհին) բառէն, քան թէ Մեհէն: (Հմմտ. Սէյս. Մոռցուած կայսրութեան մը պատմութիւնը, Փր. Թարգմ. էջ 82, 122): Արդեօք այս ամիսը լուսնի նուիրուած էր: Թէեւ շին հաւատք հայոցի հեղինակը ինչպէս և Պ. Կոստանեանց և ուրիշներ կ'ընդունին թէ Մեհէն ծագած է այդ բառը:

Ը. ամիսն է Արեփ, (==մարտ ամիս), արիական աւր (փայլիլ) բառէն (Հնդ. Նիլդ. էջ 45, 48, 63), պարսկց աւար (կրակ, արեւ) ամսուան համապատասխանող: Թէ՛ հայերը թէ՛ պարսիկները այս ամիսը այդպէս անուանած են, որովհետեւ արեւ իր գարնանամտի շրջանը այս ամսուն կը սկըսի, որ այսօրուան Նէփրոնն է: (Հմմտ. Հ. Գ. Վ. Ա. Հին հաաաաա հայոց, էջ 141):

Թ. ամիսն է Ահեհան, պարսկց Խոռէ (Զուարթութիւն) ամիսը: Արդեօք ի՞նչ աղերս ունի Ակկադեան Էյրու ամսուան պաշտպան Էյրին հետ:

(*) Ասոնց խառնուրդէն սերած են Քաղդէացիները:

Ժ. Մարտի, Ասորեստանի Արահման, Մարտի 1902 թ.:

ԺԱ. Մարտի, մեր կարծիքով, դաշտային մարդերու պաշտան աստուածութիւն կամ ոգի մը:

ԺԲ. Հրապարակ, զոր իրաւամբ Հին հասարակ սիրեցեալ հեղինակը կը նայնացընէ պարսից ֆերէրէնէ հետ: Պարսկերէն ֆ սկզբնատառով բառերը հի կը փոխուին հայերէն լեզուի մէջ: Ամենածանօթ բառ մը իր օրինակ բառ է այս մասին, պարսկերէն ֆերէրէն, հայերէն հրապարակ:

Այս համառօտ վերլուծումէն կը տեսնուի որ հայ ամիս կարծուածներէն և ոչ մէկը հայացի է: Նաւասարդ, Արեգ, Մեհակ, Հրոտից ու Տրէ՛ Արիներու հասարակաց բառեր են, Հոռի ու Սահմի ըստ մեզ խաղերէն, և Մարերի, Ահեկան և Արաց՝ Ասորեստանեան-Բարեկական:

Դ. ԽԱԶԿՈՆՑ

«ԶԱՓԱԻՈՐԻՆ» ՍԱՀՄԱՆԸ

Բեւախնէն էջերը պիտի չծանրաբեռնենք ունայէտ վիճաբանութիւններով. ա՛յս մեր ծրագրին մէջ է արդէն, ու պարտաւոր ալ չենք իրենց ըսածներէն խի բան մը չհասկցողներուն վերացական գաղափարները վերլուծել, ու անոնց անշահ քննութեամբը զբաղիլ: Բայց օգտակար կը սեպենք ցոյց տալ թէ այն «ոչնչութիւնները» որոնցմով կ'ուզուի մեր միտքերը լեցնել՝ այլ եւս սկսած են գնահատուիլ իրենց իսկական արժէքով: Կիներու կըրթութեան վրայ իր երեւակայական տեսութիւնները պարզով խմբագրելը, չենք զարմանար որ «անզգայ զրիչ» կ'անուանէ զմեզ որ յաբանած էինք Բեւախնէն Բ. Թիւին մէջ մեր խոնարհ կարծիքը կործմը յայտնել նոյն նիւթին վրայ: Կը զայրանայ, կը բռնկի՝ իր պաղարիւնը կորսնցնելու ատիւնան, չորսդին հակառակորդներ կ'երեւակայէ, ու յուզմունքի թափով կը շփոթէ գաղափարը անձի հետ, կարծիքի անկախութիւնը յարգելու պարտքը կը մոռնայ:

Յօդուածագիրը չ'ուզէր հասկնալ թէ ի՛նչ է շափաւոր ու բանաւոր ըսուած կըրթութիւնը և կը հարցնէ թէ ո՞վ պիտի որոյնէ զայն. տարակոյս չկայ թէ այդ չափը որոյնելու համար չի բաւեր ոչ «Գաւթեան դասագրքերուն հեղինակութիւնը», ո՛չ ալ «Տէր Անդրէասեան վերացական ու եթերային խմբագրութիւնը»:

Այդ չափը որոյնելու համար ձեռնհաս մարմին մը կայ որ, ինչ ալ ըլլայ մեր ընդդիմախօսին կարծիքը, միակ ու մեզի համար վերին հեղինակութիւնն է որ նոյն նիւթին վրայ իր վճիռը տուած, ծրագրած, և արական թէ իդական կըրթութեան սրակն ու քանակը ճշդելով՝ պարտաւորիչ ըրած է գործադրութիւնը: Կը մնայ մեզի՝ գոհանալ առ այժմ այդքանով, ու եթէ այդքանն ալ ճշդիւ ու գոհացուցիչ կերպով գործադրուի, մեր իդական կըրթութեան համար առ այժմ շատ խի է: Ահա աս կէտին է որ կը բաժնուին կարծիքները ընդդիմախօս յօդուածագրին ու մեր մէջ. ան կը պահանջէ որ գրագիտուհիներ ունենանք որոնք գեղեցիկ դպրութիւնները մշակեն իրենց բարձր աստիճանին վրայ (այս էր իր անջին վարկածը, թէ եւ երկրորդ յօդուածովը կը թուի չափաւորել իր պահանջումը), գեղեցիկ արուեստները ծաղկին մեր մէջ ալ, և «կինը իր պարտաւորութիւնները ոչ միայն աշխատելով գիտնայ այլ նաեւ շափաւորութեամբ (?)»: Իրաւ, հասարակ մահկանացուներու տրուած չէ միջամտել այս տեսակ խնդիրներու և հասկնալ թէ ի՞նչ է կնոջ մը պարտաւորութիւնը աշխատելու շափաւորութեամբ, բայց ներուի մեզ դիտել տալ թէ մեր Պատ. ընդդիմախօսին փափաքը գոյալիցաբար լոկ մտացածին հեռապատկեր մըն է և թէ շատ հեռու է այն օրը որ մեր կիները զբաղին ուսումնասիրելու չափական, բնական ու ընկերաբանական գիտութիւններն ու հարցերը՝ բարձրագոյն աստիճանով: Շատ խի է մերկաներուն համար առ այժմ ուսումնի ու գիտութիւնը այն չափով որ գծուած է Տարրական և Միջին նախակրթութեան ծրագրով. աւելին պա-

հանջել՝ կը նշանակէ երեւակայութեան հետամտիլ: Մեր միջավայրին ու արդի ընկերական պայմաններուն համար անպէտէն և անօգուտ այդ քարոզումները — ա՛յ է մեր ըսածը: Կառազոյնին փափաք տածե՛նք, բայց նախ՝ լաւը, անհրաժեշտը, օգտակարը ձեռք բերենք: Մեր ընդդիմախօս-բարեկամը գո՛նէ մեզի չափ գիտէ թէ մենք տակաւին այդ անհրաժեշտէն ալ զուրկ ենք, անմիջական ալ չունինք: Ժողովուրդ մը որ դեռ նոր կը կազմակերպէ իր նախակրթութեան ընթացքը, որ չունի դեռ աղջիկներու կանոնաւոր վարժարաններ և, ժամանակին բերումով, փակելու կը հարկադրուի իր միակ աղջկանց վարժարանը Պոլսոյ մէջ (Մէզպուրեանը ըսել կ'ուզենք), ու դաւառները երբ հազիւ թէ կը սկսի իգական սեռի դաստիարակութեան փափաքը, այդ ժողովուրդէն պահանջել որ բարձրագոյն ու մասնագիտական ձիւղեր մշակել տայ իր աղջիկներուն՝ խոստովանեցէ՛ք, բարեկամ, թէ ցնորական բան է, ու հիմա, իրաւունք կու տամ ձեզի «դժուար հասկցողներուն» կարգը դասել զիս ալ: Դուք պէտքէն աստիճանը չէք հասկնար, — ուրեմն իրաւունք ունինք մենք ալ չհասկնալու ձեր օգային տեսութիւնները: Եթէ լաւ կը յիշէք, օր մը, իբրեւ զօմսոտ, հրապարակագրի մը համար կ'ըսէիք ինձի թէ «Այնչափ դրական, այնչափ շահեկան են գրածները, որ պարզապէս հոգ կը հոգնէ»: ու հիմա կարգն եկած է որ ըսենք թէ «ձեր գրածներն ալ պարզապէս օդ կը հոգնէ», և իսպառ զուրկ են դրականութենէ՝ ու գործնականութենէ: Կը մնայ հարցնել թէ՛ ի՞նչ առնչութիւն կայ Դաւթեան դասադրքերուն ու այս հարցին — աղջկանց կրթութեան — մէջ, զոր կ'ուզէք շփոթել իրարու հետ: Ո՛ր մնաց ձեր գաղափարապաշտ խմբագրի հանգամանքը և ո՞րո՞ւ այս անորակելի օտարակալութիւնը: — Ի՞նչ անկում, որ մէկ անգամէն երեւան կը հանէ «կեղծիքն» ու կը մատնէ «ոչնչութիւնը»:

Ս. Դ.

ԱՋԳԱԳՐԱԿԱՆ

ՄՇԵՑԻ ԿԻՆԸ

(Համառոտ ուսումնասիրութիւն)

Բ.

(Տե՛ս Բիւրակնի Թիւ 3)

Կրօնական հաւատալիքներ ու նախապաշարումներ. — Երկու մասի կարելի է բաժնել այս հաւատալիքներն ու նախապաշարումները. քրիստոնէական և հեթանոսական: Բայց զանոնք իրարմէ անջատել և առանձին առանձին գլուխներու բաժնել դժուար է, նախ, որովհետեւ քրիստոնէական նախապաշարումի ձեւին տակ նուիրագործուած են շատ մը հեթանոսական հաւատալիքներ և երկրորդ, որովհետեւ մշեցի կնոջ հոգեկան յատկութիւններէն անբաժան են անոնք և սերտ կերպով իրարու միացած:

Օրեր. — Կիրակի ու տօն օրերէն գատ, երեքշաբթի, հինգշաբթի և չորեքշաբթի կուռներ (գիշերներ) չ'ալխատիր մշեցի կինը. այդ օրերուն կ'ըսէ չորեքշաբթու, ուրբթմուտ, կիրակմուտ: Շաբաթ իրիկունը նշանաւոր է. խնկամանը կրակ կը լեցնէ ու տանը բոլոր սենեակները, անկիւնները կը ծխէ, աղօթքներ մոմջելով, յետոյ տունը դանդաղներուն քթին կը մօտեցնէ անուշահոտ խոնկը, փոխադարձ իրարու կրկնելով սա խօսքը «Աստուած ողորմի ձեր հին ու նոր ննջեցեալներու հոգուն»:

Յրբավայրեր եւ ուխտագնացութիւններ. — Ասոնք բազմատեսակ են, վանքեր, եկեղեցիներ, սրբազան աւերակներ, աղբիւրներ, ջերմուկներ, գետեր, անտառներ, լեռներու գագաթներ, այրեր, տունի մասնաւոր տւետարաններ եւայլն: Այլեւայլ սրբավայրերու նկատմամբ զանազան հաւատք ունի մշեցի կինը: Ամէն սուրբի միւսկոյն աղաչանքը չ'ըներ նա, ոչ ալ ամէն սրբավայրի միւսկոյն զոհաբերութիւնը: Մեծ սուրբերուն, օրինակ Ս. Կարապետի, Ս. Յովհաննու, Ս. Ագաբեկայ վանքին կը գիմէ երբ մեծամեծ

խնդիրներ ունի, ծանր հիւանդութիւններ, մեծ փափաքներ. պղտիկ ցաւերու համար եկեղեցիները կ'երթայ կամ աղբիւրներն ու անտառները: Այս վերջիններուն սովորաբար խունկ ու մոմ, քանի մը մանր ստակ կու տայ, մեծ սրբավայրերուն մատաղներ կ'ընէ և աւելի շատ դրամ, ոսկի, արծաթ եւ այլն կու տայ: Զերմուկ ըստածները պաղ ծծմբային ջուրեր են, ուր լողանք կ'ընէ երբ մորթային ակտ մը, ջերմ կամ գլխու ցաւ ունենայ: Աղբիւրներ կան որոնց հաւկիթ կը տանի, ինչպէս է Ս. Գորգիակի աղբիւրը: Հաւկիթը կը դնէ աղբիւրին մէջ ու կը հեռանայ, նա կը կարծէ թէ աղբիւրին սրբազան օճը կու գայ հաւկիթը կը տանի ու աւելու: Սրբազան անտառներ կան որոնց մէջ հնադարեան հսկայ ծառ մըն է յաճախ պաշտումի առարկան, ինչպէս Փեթար գիւղի Ս. Թորոս անտառին մէջ հացի հսկայ ծառ մը, որ գրեթէ չորս գրկաչափ չընապատ ունի: Հիւանդը իր հագուստներէն կտորներ կը փրցնէ և աղբիւրը չընապատող ծառերուն կը կապէ: Կը կարծուի որ եթէ մէկը քակէ այս կապը, հիւանդութիւնը ինքը կ'առնէ: Մասնաւոր սրբազան քարեր կան. —ասոնք երբեմն քարայրներ են, որոնց մէջ ատենով իբր թէ ճգնաւորներ բնակած են, երբեմն յատկապէս շինուած տաշտածեւ խոշոր քարեր են, որոնց վրայ աւանդութիւն մը կայ. այսպէս է Առաքելոց վանքի Գլխաւորիկ աղբիւրին առջեւ դրոշմուած տաշտածեւ ահագին քարը, որուն իրեն «Ծրդատի քար», իր թէ Ս. Տրդատը զայն բերած է Մասիս լեռնէն՝ գլխուն վրայ դրած: Դողցուորները (ջերմ ունեցողները) այս քարին վրայ գաւ կ'ընեն աղբիւրին սառ սառ ջուրերովը: Նշանաւոր է նաեւ Անթանիոս ջերմուկը, որուն մէջ, կ'ըսուի որ եթէ մեղաւոր մարդ մը մտնէ, աղբիւրը իսկոյն կը ցամքի: Մշեցի կնոջ հաւատքը հեթանոսական առողջ հաւատք մըն է, քրիստոնէութեան բարոյացուցիչ գաղափարներով մաքրուած: Նա թուլացուցիչ ու հոգին ընկճող բնազանցութիւն չունի: Սխտիքականութիւնը գերակշիռ

չէ իր հոգին մէջ, թէեւ բարի ու չար ոգիներու, դեւերու կը հաւատայ, վհուկներու կը դիմէ, յուռութ (համայիլ) ու արեւմտեան շինեւ կու տայ: Աղջիկներու և երիտասարդ կիներու մէջ տիրող գըլխաւոր գաղափարը սէրն է իր բոլոր ձեւերուն ներքեւ: Նա իր սիրականին, իր էրկանը, իր զաւակներուն, իր մօրը և ուրիշ սիրելիներուն համար, ուխտի կ'երթայ, ոգիներու կը դիմէ, բազմապատկ զոհաբերութիւններ ընելով:

Ասկէ զատ նա իր իտէալին, իր յոյսերուն, իր փափաքներուն, իր տեսած վատ երազներուն, իր զաւակին կամ էրկանը գործերուն աջողութեանը, անոնց ունեցած հիւանդութեանը համար, մշտապէս հոգեկան յարաբերութեան մէջ է այս կամ այն սուրբին, սրբավայրին, դուշակին հետ: Իր ուխտագնացութիւնը միեւնոյն ատեն զբօսանքի և զուարճութեան գլխաւոր միջոցն է իրեն համար: Այդ ուխտագնացութեանց մէջ է որ կը ծանօթանայ նոր դէմքերու, նոր բարեկամութիւններ կը հաստատէ, հարսնացու աղջիկ ու փեսացու երիտասարդ կը տեսնէ: Հոն կարգ մը կաշկանդումներէ զերծ է կինը, պատշաճութիւններուն շատ կարեւորութիւն չի տրուիր, բաւական համարձակ թողուած է, անմեղ կատակներ կ'ընէ, զուարճախառն նենգութիւններ կը սարքէ, աղջիկ տղայ իրարու կը ծանօթացնէ, խօսքիաւեր հաստատել կու տայ: Իր գլխաւոր ու թերեւս միակ մարմնամարդը այս ուխտագնացութեանց ատեն կ'ընէ: Կը պարէ, առանձին կամ ընկերակցութեամբ, կը վազվզէ, ձի կը նստի, պաղ ջուրերու մէջ լողանք կ'ընէ:

Այս ուխտագնացութիւններն են խառնածառը, որ մէջ չընապատ բոլոր գաւառները իրարու մէջ աղջիկ կու տան կ'առնեն, շատ անգամ օրերով իրարմէ հեռու տեղեր խնամիութիւն կը հաստատեն, և հետեւաբար մշեցի կնոջ թիրը միեւնոյն է այդ բազմաթիւ գաւառներուն մէջ: Մշեցի կինը դրախտի ու դժողքի վրայ սարսափեցուցիչ գաղափարներ չունի. կրօնականները միտիքական տխուր ազդե-

ցութիւն մը չունին իր վրայ, թէեւ ինքը անկեղծ ու խորուկ յարգանքով մը կը մեծարէ զանոնք: Միւս կողմէ յիշելու է որ մէջի քահանան ընտանիքի հայր է և բոլորովին իր նւթական հոգերովը զբաղած, նա չի փորձեր կրօնական անտեղի սպառնալիքներով սարսափեցնել իր կին ծուխերու հոգին: Մշեցի կինը կը հաւտայ որ դրախտը աղէկ տեղ է ուր արդարները կ'երթան, իսկ գԺողքը կրակով ու սատանաներով լեցուն է ուր մեղաւորները կ'երթան: Սրբապօ ըլլալու համար անպատճառ բարի ըլլալու է, աղքատներուն ողորմելու է, սուրբերուն, սրբալայրերուն նաւերներ տալու է, պահք պահելու է, ուրիշներուն չարիք հասցնելու չէ:

Մշեցի կինը պահքը կը պահէ ծայրայեղ ճշգուծեամբ, ոչ միայն շաբաթապահքերը այլ ամէն չորեքշաբթի և ուրբաթ օրերը: Կնոջ մը համար ծանր ամօթ է պահք լուծելը: Տարիքնին առած և ծերունի կիները մեծ շաբաթապահքերէն առաջ մէկ մէկ շաբաթ ալ կը պահեն, որուն կ'ըսեն ախար. այսպէս Խոտհոնձի, Եղիական, Վարդապետի, Աստուածածնի, Ս. Յակոբայ, Ս. Սարգսի պահքերուն ախար կը պահեն: Նոյն իսկ հիւանդ կիներ շատ գԺուարաւ կամ բնաւ, կը լուծեն իրենց պահքը, որ հաւատալիքի մէկ գլխաւոր մասը կը կազմէ:

Երազները շատ կը զբաղեցնեն մէջի կնոջ միտքը, մանաւանդ երբ նա հիւանդ մը կամ պանդուխտ մը ունի. այդ երազներուն մէկ կարեւոր մասը կը վերաբերի ննջեցեալներուն, որոնց վրայ հիմա պիտի խօսիմ:

Մահը անհուն պարտալ մը կը թողէ մէջի կնոջ սրտին մէջ, ան իր կսկիծը կը յայտնէ հրապարակաւ, առանց քաշուելու: Երբ իր սիրելին նոր մեռած է, գրեթէ ամէն շաբաթ օր — եթէ լաւ եղանակ ըլլայ — նա գերեզմանոց կ'երթայ իր ազգականներուն ու գրացուհիներուն հետ, լալու համար. սովորաբար երգիչ կին մը իր քաղցր ձայնով խաղեր կը կանչէ ու գետի պէս արցունք թափել կու

տայ ներկայ եղողներուն: Մարդ զարմանքով մէկ կողմ կը քաշուի, երբ այդ սեւաւոր ու սգաւոր կիներուն թափորը, թաց աչքերով, թաշկինակը ձեռքերնին, կ'անցնի փողոցներէն: Ննջեցեալի դագաղին ետեւէն մինակ տղամարդերը կ'երթան, ամէն մէկը իր գլուխը ծածկած ննջեցեալին մէկ հագուստովը, բացի ճերմակեղէններէն: Երբեմն ծայրայեղ կիներ կան որ դագաղին կ'ընկերանան անսահմանելի լաց ու կոծով մը: Եթէ մեռնողը «շէշ» (շատ սիրելի) երիտասարդ մըն է, անոր ձին կը զարդարեն և դագաղին ետեւէն կը քալեցնեն: Տանը մէջ լացող կիները, աղջիկները, մօտիկ ազգականները նոյնպէս գլուխնին կը ծածկեն ննջեցեալի մէկ մէկ զգեստովը կամ սեւ քողերով: Սուգ պահող կիները շատ երկար, երբեմն տարիներով, ուրախութեան չեն մասնակցիր, սեւ եագմա կ'առնեն իրենց գլխուն վրայ, սեւ չուխա կը հագնին, բաղնիք չեն երթար, ուխտի չեն երթար: Սուգի ծանրութեան ու թեթեւութեան համեմատ, ազգական հաւանքները որոշեալ ժամանակէ մը կու գան սգաւորին տունը, զայն սուգէ հանելու համար: Կը մխիթարեն, բռնի սեւ եագման կը վերցնեն, մոռիչակագոյն (մոռիչ սուգի նշան) կը ձգեն և հրաւիրեն կամ բաղնիք կամ ուխտի: Սուգէ ելլելէ յետոյ սգաւոր կնոջ սիրտը ճշմարտապէս կը թեթեւնայ. նա այն ատեն միայն ինքզինք ազատ կը տեսնէ նոյն իսկ իր անձը խնամելու: Նա ննջեցեալի բոլոր զգեստները քահանային կու տայ, կը վախնայ զանոնք իր տան մէկ ուրիշ անդամին հագցնելէ. քանի՜ քանի՜ անգամ ննջեցեալի հոգւոյն պատարագ ընել կու տայ և աղքատներուն հաց կը բաշխէ: Նա կը հաւտայ որ եթէ ննջեցեալի բաժինը ամէն տարի չհանէ, անոր հոգին հանգիստ չի մնար գերեզմանին մէջ, իրեն երազ կու գայ, կը պահանջէ. ու մինչեւ որ նոր պատարագ, նոր բաշխում չըլլայ, զինքը հանգիստ չի թողուր ննջեցեալը: Նա կը հաւտայ որ ննջեցեալի հոգին շատ անգամ գերեզմանէն դուրս կ'ելլէ և չան,

կատուի, սատանայի կերպարանքով կը շրջի, ասոր կ'ըսեն առհասարակ «կոռնա-փրչտիկ»։ Ընդհանրապէս կը կարծուի թէ չար ու անիրաւ մարդիկ հաւաքաբար կ'ըլլան, ու մինչեւ որ տնեցիները զոհողութիւններ չ'ընեն, անոր հոգին չի մտներ գերեզման։ Այս հաւատքը ունին նաեւ կրօնքով տարբեր ուրիշ դրացի ցեղեր։ Այսպէս, երազ եկող ննջեցեալներու հոգիին հաց տալու ամենէն հետաքրքրական եղանակը, սա է որ դեռ արշալոյսը չբացուած, անխմոր հաց կը ցրուեն տունէ տուն կամ անցորդներուն կու տան, առանց խօսելու։ Եթէ հաց բաշխողը խօսի, մեղք կը դրած է և իր ըրածը նպատակին ա'լ չի ծառայեր։ Մշտ մէջ ննջեցեալները հանդիսաւոր կերպով կը թաղեն։ աշտ-կերտները շապիկ հագած, քահանաներու ետեւէն «աշխարհ ամենայն»ը կ'երգեն բարձրաձայն ու փողոցներէն կ'անցնին։ Երբ գերեզմանոցին մօտենան «զարհուրեալ»ը կ'երգեն։ այս տխուր մահերգերը արձագանգ կը գտնեն ամէն տուն։ ամէն կին պահ մը կը թողէ իր զբաղումը դիտելու կամ մօտիկ ընելու համար։ ամենուն խօսակցութեան նիւթը կը դառնայ նոյն օր մեռնողին և առհասարակ մահուան վրայ։ Եթէ տան մը մէջ հիւանդ կամ տղացկան կին կամ նորածին կայ, ննջեցեալը այն փողոցէն անցած ատեն պէտք է դուրս հանեն զայն որ «կոխուածք» չըլլայ։ Եթէ անհոգ դտնուին և անկէ յետոյ այդ հիւանդը մեռնի՝ «կոխուածք եղաւ» կ'ըսեն։

Համբարձման գիշեր, դեռ արշալոյսը չբացուած, մէկի կիները կ'երթան գետը լողանք ընելու, կամ կուժ մը ջուր կը դնեն դուրսը ասողներուն տակ և արշալոյսին անով հաւ մը կ'ընեն։ Կը կարծեն որ այդ գիշեր ամբողջ բնութիւնը կը կենդանանայ, կ'ոգեւորուի, ծառերը «իրարու ողջոյն» կու տան, հողը, քարը, ջուրը կը շարժին, լեզու կ'ըլլեն, անասուն արարածները իրարու ձայն կու տան։ Իրենց համար մեծ բաղդ, առողջութիւն և կենդանութիւն է այդ գիշերուան լողանքը՝ կատաղի ու փրփրուն գետերուն

կամ պաղ աղբիւրներու ջուրերուն մէջ։ Փետրվար ամսուան շաբաթ կ'ըսեն, ու փետրվարի բոլոր գիշերները տանը դրան ետեւ թոնիրի խաչիկով կը դնեն, որ շաբաթ ներս չմտնէ։ Շաբաթի վրայ բազմաթիւ առասպելներ կը պատմեն, իբր թէ նա կու գայ գիշերանց կը խաբէ զմարդիկ, անոնց մէկ բարեկամը կամ արհեստակիցը ձեւանալով, ու կը տանի լեռ։ Շաբաթն կարելի է ազատիլ, եթէ մարդ իր քովը ասեղ մը ունենայ։ այդ ասեղը եթէ անոր մորթին տակ անցնէ, շաբաթ կը բռնուի մարդու կերպարանքին տակ և մարդուն հըռ մէկ ծառան կը դառնայ։ Շաբաթ ինքը չի կրնար այս ասեղը իր մարմինէն քաշել, պէտք է ուրիշի մը ողջէ որ ան քաշէ։ ասեղը հանուելուն պէս շաբաթ կ'անհետանայ։ Երբ փետրվարը վերջանայ, այժի կամ ոչ-խարի սեկերով ու մարթերով կը ծեծեն տան պատերը ըսելով «Շուրա դուրս մարտ ներս»։ Շաբաթի վրայ այնքան տեղական առասպելներ կան որ հոս անկարելի է զանոնք յիշել։ ասոնք ձմեռուան խօսակցութեան նիւթ են մանաւանդ կիներու և սղլորիկներու մէջ։

Մէկի կինը արշալոյսին կ'արթննայ և անմիջապէս կը լուացուի, յետոյ երեսը աղօթարանը դարձնելով կը խաչակնքէ ու կ'աղօթէ իր լեզուով։ Երբեմն սովորած կ'ըլլայ եկեղեցիին աղօթքները։ Անլուայ երեսով խաչ հանելը մեղք է։ այսպէս կը սովորեցնէ իր զաւակներուն ալ։ Աղօթքանը (Արեւելք) մեծ նշանակութիւն ունի մէկի կնոջ համար։ ամէն տուն դէպի արեւելք կը նայ։ արշալոյսի առաջին ցօլքերը, արեւուն առաջին շողերը ամէն տան «սրահ»էն ներս կը թափանցեն, ու ոգեւորիչ կենդանութիւն մը առաջ կը բերեն տանը մէջ։ Ամէն տանտիրիկն արշալոյսին կ'ելլէ, և կ'արթնցնէ իր աղջիկները, գործի մարդիկը և տղաքները։ Մեծ ամօթ, մեծ նախատինք է կնոջ մը եթէ «բարիլուսու աղօթքանին» հետ չ'ելլէ ու աշխատութեան չ'սկսի, մանաւանդ «աղօթքանը» բացուելուն ամէն կին այն կողմը նայելով խաչակնքելու և

աղջթեղու է: Եթէ երկնքի վրայ աստղ մը ցողայ, կ'ըսեն թէ այն կողմը մարդ մը պիտի մեռնի ու հետաքրքիր կ'ըլլան թէ ո՞ր թաղի մէջ, ի՞նչ հիւանդէ կայ: Եթէ անծեղը տանիքին վրայ կարկաչէ կ'ըսեն թէ լուր մը կը բերէ իրենց ու առաջին խօսքերնին կ'ըլլայ «խեր եղնի» (*): Եթէ սխալ լուր մը առնեն, անկէ յետոյ միշտ կ'անիծեն ու կ'ատեն անծեղը: Հակառակ պարագային՝ կ'ուրախանան ու կը դուրսնան դայն: Եթէ անչափահաս տղային մէկ ախտան իյնայ, կը թելադրեն որ դնէ զայն դրան ծխնիին տակը: Դուռը շարժէ ու ըսէ «առ քեզի ջորու (ջորի) ախտայ, տուր ինծի դառան ախտայ», որպէս զի մանրիկ ու սիրուն ախտաներ բուսնին:

Մեծ պահոց առաջին օրը երգիքէն «Կախիկ» կը կախեն, որուն «օրուճպէք» կ'ըսեն իրենք: Խոշոր սոխ մըն է, վրան եօթը փետուրով, ամէն շաբթու փետուր մը կ'առնեն, գիտնալու համար թէ քանի՞ շաբաթ մնաց պահքը: Ակլատիլով պզտիկները կը վախցնեն ու միեւնոյն տուն կ'ըսեն թէ 50 անտեղաների ձիաւոր կու գան տանը՝ մէջ կը նստին, ու օրը հատ մը կը մեկնի անոնցմէ, մինչեւ որ Զատիկը գայ: Պառաւ կիներու անէժքէն սարսափելի կը վախնայ մէցի կինը և կը զգուշանայ անոնց դժգոհութիւն պատճառելէ, չար աչքի ալ կը հաւտայ և պզտիկներու մահը — որ այնքան շատ է — անոնց աղքեցութեանը կը վերագրէ: Երբ երախայ կամ պատանի մը մեռնի, իրար կը մխիթարեն ըսելով որ անոր «հոգին արդար է» ու կը հաւտան որ այդ հոգին հրեշտակներու թեւերուն վրայ երկինք կ'ելլէ: «Հոգիառ» հրեշտակին ձեռք կարեւորութիւն կու տան, կը կարծեն որ հիւանդը իր հոգեվարի տաքնապին ժամանակ այդ հրեշտակէն կը տանջուի: Եթէ հիւանդի մը «հոգեվարք»ը (ինչպէս իրենք կ'ըսեն) երկար տեւէ, ըսել է որ հոգին չ'ուզեր տալ: Երբ հիւանդը հոգեվար վիճակի մէջ կ'իյնայ, ծերունի

կիները կը հասկնան և լռութիւն կը պատուիրեն: Եթէ այս պատուէրը մըտիկ չընեն ու բարձրաձայն լան, հոգեվարը «հոգեդարձ» կ'ըլլայ ու սատիկ կը չարչարուի: Հոգեդարձը մեծ ցաւ կը պատճառէ ննջեցեալի տէրերուն: Անոնք խղճմտանքի երկար տառապանք կը կրեն որ չթողուցին հիւանդը հանգիստ իր հոգին տայ: Եթէ մեռնողը պանդուխտ մը ունի դուրսը, մէկ կամ երկու աչքն ալ բաց կը մնայ, կ'ըսեն, որովհետեւ անոր գալուն կը սպասէր: Եթէ տղայկան կին մը ծննդաբերութեան ծանր ցաւերէ բռնուի ու վտանգաւոր կացութեան մէջ ըլլայ, անմիջապէս մօտակայ մզկիթը կ'երթան հաւատքով ու կ'աղաչեն թուրք միւլէզլինին (միւլ կ'ըսեն իրենք) որ «ալլա» (աղօթք) մը կանչէ: Մօլլան անմիջապէս մինարէին վրայ մասնաւոր աղօթք մը ձայնով: Եթէ երազի մէջ միւլ տեսնեն, կ'ընէ բարձր կ'ըսեն որ սուրը էր տեսածնին, եթէ քահանայ տեսնեն, սատանայ էր տեսածնին:

Գ. Ա.

(Յաջորդ ու վերջին յօդուածով մը պիտի խօսիմ մէցի կնոջ ամուսնութեան, ծննդաբերութեան, ընտանեկան կեանքին, յարաբերութեանց, իր մասնաւոր, հաւաքական աշխատութեանց, փոխադարձ օգնութեան, իր ձեռարուեստներուն, իր սնունդին, իր հիւանդութեանց, ընտանեկան դեղերուն և իր զանազան սովորութիւններուն վրայ):

Բաղուած է 1898ի բաժանորդագրութիւնը (ԺԲ. ՏԱՐԻ) ՀԱՆՐԱՅ ՍՍՈՐԵԱՅ ուսումնաթերթին. հրատարակութիւն Վիեննայի Մխիթարեան Վեր. Հայրերու:

Տարեկան 10 ֆրանք (50 դրշ.)

Բերայի մէջ «Բիւրոյի» կեդրոնատեղին է Սթանբուլի քով Մանթաշէն ֆէ՝ ծախող Արթին աղա Թորոսեանի խանութը: Բիւրոյի բաժանորդները Բերայի մէջ այդ տեղէն կրնան ստանալ իրենց թիւերը:

(*) Բարի ըլլայ:

ԿԱՂԱՆԴԸ ԽԻԱՆԻ ՄԷՋ

Դեկտեմբեր 31-ին, տարուան վերջին օրը, տարօրինակ շարժում մը կը տիրէ Խիանի բոլոր հայաբնակ գեղերուն մէջ, ամէն տուն ունի իր ուրախութիւնները, իրարմէ շատ քիչ տարբերութեամբ, անկարելի է նկարագրել նամանականդ շինական ճժերու — տղայ — մանկական հրճուանքն ու անմեղ ուրախութիւնները, առաօտուն, լուս աղօթքանը բացուելէն վերջը, արեւածագին, կ'ելլեն, կը խնդան, — մարէ հօտը հաւնաւոր է — կաղանդ — ըսելով կը վազեն, կը հաւաքուին արդէն որոշուած տեղ մը, խառն, մանչ ու աղջիկ մէկտեղ, 5-12 տարեկան, ամէնքն ալ կազմ ու պատրաստ, ամէնքն ալ կախուած ունին իրենց առջեւ (անութիւն տակ) մէկ մէկ շորէ կամ մաղէ տոպրակ, խորհուրդ կ'ընեն, խումբերու կը բաժնուին, և ապա իրարու ետեւ շարան պարան կը սկսին ման գալ, այցելել գեղին բոլոր տուները, կաղանդը աւետելու և կաղանդէք պահանջելու համար, ծանօտիկները, տեղական սովորութեան համեմատ, սիրով կ'ընդունին այդ փոքրիկներուն խումբերը, անոնց տոպրակներուն մէջ լեցնելով պատտեղ, չամիչ, շարան, նուշ, ընկուղ, նուռ եւայլն, ճանրու կը դնեն զանոնք, Գանի մը ժամ այսպէս կը շարունակուի, մինչեւ որ բոլոր տուններուն վերջը դայ, յետոյ նորէն կը հասնին իրարու, այս անգամ կը սկսին զանազան խաղեր խաղալ իրենց հաւաքած միրգերով:

Կաղանդին իրիկունը, սովորականէն քիչ մը շուտ կ'ընթերն այս կողմի շինական ընտանիքները. ընթերիքէն վերջ ժամ մը միջոց կը տրուի, և ապա մէջտեղ կը բերուի, տանտիկնոջ ձեռքով

կանխաւ պատրաստուած կաղանդի սինին, որ տախտակէ շինուած բոլորշի սեղան մըն է, որուն վրայ առատութեամբ լեցուած են քաղցրեղէններ և զանազան մրգեղէններ, պատտեղ, չամիչ, նուռ, նուշ, ընկուղ, պուր (ընկուղի միջուկ), քախ (չոր տանձ), փշատ, աննապ, սերկեւիլ, թուղ, շարան, մէշուշ, ծիռ, չիթուկ եւայլն, եւայլն: Սեղանին վրայ, կարեւոր տեղ մը կը գրաւէ նաեւ հողէ փարչելով Խիանի պատուական կարմրափայլ գինին: Նահապետական օճախին քունճը բաղմած է վեհօրէն, տան մեծը, երկար հալէլ ծխելով նայուածքներ կ'ուղղէ շորսդին, տեսնելու համար թէ իր ընտանիքին անդամները ամբողջ են: Ամէն կողմ խոր լուծիւն կը տիրէ, ամէն ոք խորհուն դիրք մը առած՝ կարծես բանի մը կը սպասէ: Տան մեծը, այդ խորհրդաւոր լուծիւնը խզելով՝ կ'առնէ խօսքին թելը, պարզ, հակիրճ, բայց ազդու խրատ մը, աուր պատշաճի յորդոր մը կ'ուղղէ իր ընտանիքին անդամներուն, ըսելով — ձժե՛ր, տարի մ'ալ գնաց մեր աճէն (կեանքէն), Աստուած իր անչափ օղորմութեանով մեզ հարժան (անարժան) հողածին ծառաներ հասցուց էս աշխարհ (նշանաւոր օրիս), էս գացող տարին շատ պակաս պակտորդ ունեցանք մեր դորժերուն մէջ, աղօթք էնենք, բանինք, հաւնաւոր (աշխատինք), էս նոր տարին ամօթով չի մնանք մեր հօգեք շինենք (մրցակից) էւաջ, նոր տարին իդայ բարով խերով, Աստուած օճախ (անմաս) չհանէ զմեզ մեր արդար վար ու վատակից — Ապա մէկ մէկ գինի տալով ամենուն, կը շնորհաւորէ նոր տարին, ալ կը սկսին կեր ու խումբ, և ընտանեկան ուրախութիւնները: Փոքրիկները կու գան մէշտեղ, կը խառնեն մրգեղէնները, զուարճու-

թիւներ կատարեալ է, Այս գիշեր ամէն մարդ ինդրուածրեո և ուրախ կ'ըլլայ, որպէս զի ամբողջ տարին տրտմութիւն չունենայ: Մինակ տխուր կ'ըլլան այն ընտանիքները որ ունին զբեռնաւորներ:

Այս գիշեր. ՅԱԻ գիշեր, ժամը 3-4 էն սկսեալ, մութին մէջ, գեղջուկ երիտասարդներ և պատանիներ, տանիքներու վրայ կ'ուրարտին, ամէն մէկը իր հետ ունենալով գուլպայ մը երկար ու հասակեկ թելէ մը կախուած. ծխնելոյղներէն և երգիքներէն վար կ'իջեցնեն զայն. ինչ որ հարկ է, կաղանդի սեղանէն՝ կը լինեն կախուած գուլպաներուն մէջ, ապա տէրը վեր կը քաշէ զայն: Երբեմն կատակի համար քարեր կը դնեն այդ գուլպաներուն մէջ: Այսպէս, թէ ներսը և թէ դուրսը զանազան ուրախութիւններով և ցոյցերով կը կատարուի կաղանդին զուարճալի տօնը, մինչեւ հաւկանչ:

Նոր տարուան տուաւօտը, լուսաղօթրանին, մեծ ու պղտիկ ամէնն ալ մէկտեղ կ'երթան ժամտուն աղօթելու, որպէս զի նոր տարին եղնի բարի, և ամէնն ալ ըլլան ժամատէր: Եկեղեցիէն վերջ կը սկսին այցելել իրարու տուն, նոր տարին շնորհաւորելու համար. կը հրամայեն իրարու քաղցրեղէն, քաղցր տարի մաղթելով: Հոս տեղի կ'ունենայ բարեմաղթական գեղջուկ բանաձևներ:

Այս կողմի գեղջուկները, մինչեւ Ծնունդին տօնը, գրեթէ ամէն իրիկուն կը կատարեն կաղանդին սովորութիւնը:

Իրանի ընակիչները կաղանդին երկրորդ գիշերը յիշատակութեան արժանի հնաւանդ սովորութիւն մըն ալ ունին, որ աւելի խորհրդաւոր է: Իրիկունը ընթրիքէն վերջ, տանտիկինը, Բոնէ մը մէջ (վայտէ շինուած

տաշտ), հարսներու ձեռքով խմոր շաղել կու տայ, սովորական խմորէն քիչ մը պինդ, այդ խմորին մէջ կը ձգեն երկաթէ փոքրիկ օղակ մը, խոշոր ու մեծ կակահաց մ'ընելով՝ կ'եփեն զայն օճախի մաղմաղ կրակին տակ: յետոյ դանակով կը կտրեն, մասերու կը բաժնեն, տան ամէն մէկ անդամին կու տան կտոր մը(*): Օղակը որու բաժնին մէջ ելլէ, տան մէջ նա է ամենէն բաղդաւորը, և այն տարին, անոր գլուխը կը լինի տան Խաչքան: Այս հացին կու տան Խաչքանունը: Չմոռնամ ըսելու որ, այս հացէն բաժին կը հանեն նաև զբեռնաւոր գտնուողներուն, տան բոլոր անասուններուն, այգիներուն, պարտէզներուն, և բոլոր արտ ու ակերներուն: Պէտք է գիտնալ որ, այստեղ օղակին բաղդաւորութիւնը կը վերագրուի ոչ թէ հացը ուտողին, այլ բաժնետիրոջ, — արտին, եղին, ոչխարին եւայլն, որու բաժնին մէջ որ ելլէ: Աւանդական Խաչքան կտրուելու և բաժնուելու ժամանակ, խիստ հետաքրքրական է դիտել շինական ընտանիքը, ամէն ոք ահ ու դողի մէջ է, թէ մի գուցէ իրեն բաժնին մէջ չելլէ նուիրական օղակը, և զրկուի «տան տովաթէն» ու նոյն տարուան բաղդաւորութենէն:

Սակայն կը ցաւիմ ըսելու որ մեր դաւառացի ժողովուրդը վերջին 10-15 տարիներէ ի վեր սկսած է մոռացութեան տալ իր պապենական գեղեցիկ սովորութիւնները, որոնց յաջորդած են ցուրտ ու անշարժ կամ օտարամուտ արուեստական սովորութիւններ:

Տխարպէիք, 11 դեկտ. 1897

Մ. ԴԱՆԻԷԼԵԱՆ

(*) Յոյներն ալ այսպէս կ'ընեն իրենց այլապիկոսի «բիսիկ»:

ԲԱՂԱԲԱԿԱՆ ՔՐՈՆԻԿ

Թուրքիա և Յունաստան վերջապէս հիւսկապտոսական խնդիրներն ալ կարգադրեցին: Օսմ. կառավարութիւնը հրաման տուաւ որ իր Աթէնքի դեսպանը և Յունական քաղաքներու հիւսկապտոսները մեկնին: Աթէնքի մէջ հիմա բոլորովին նոր եւանդ մը կը տիրէ. լրագրութիւնը, որ այնքան հակառակ էր Յօրկիրոս թագաւորին և ժամանակակից խորհրդարանին, հիմա հանդարտ ջիղերով կը քարոզէ որ Թուրքիոյ հետ բարեկամ մնան միշտ. «Մեր տնտեսական, մեր կենսական շահերը այդպէս կը պահանջեն. Թուրքիա մեր դրացի այն երկիրն է, որուն մէջ ամենէն աւելի իր շահը կը փնտռէ մեր վաճառականութիւնը և ուր հազարաւոր հելլէն հպատակներ իրենց հացը ձեռք կը բերեն ու հարստանալու ճամբայ կը գտնեն»: Ինչպէս կը տեսնէք հելլէն միտքը, որուն երեւակայութիւնը շատ ճոխ է, հիմա կ'ըմբռնէ թէ շօշափելի օգուտը մինակ այն է որ ժողովուրդ մը քիչով գոհ ըլլայ, բայց ապահով ըլլայ թէ այդ քիչը բացարձակապէս իր սեփականութիւնն է: Յոյները որ շատ խելացի ազգի մը համբաւը հանած են — իրօք ալ այնպէս են — իրենց՝ այս 19րդ դարու սկիզբէն ստացած քաջութեամբ դատարարութեան շնորհիւ, խոհեմութեան ու հեռատեսութեան գծէն ելան և որուն հետեւանքը գիտենք թէ որչափ սուղի նստեցաւ իրենց վրայ:

Միւս կողմէ Օսմ. կառավարութիւնը կը ջանայ փոխառութիւն մը կնքել և գործիքէ աջողած է: Բարձր. Եսլարքոսի նախագահութեամբ կազմուած յանձնաժողովը հաւանութիւն ձեռք բերաւ 1,200,000 օսմ. իրացի փոխառութեան մը զոր պիտի տայ Օսմ. Պանքան, գերմանական Տէօյչ-պանքին ընկերակցութեամբ. այս գումարէն 800,000 լր. արդէն առնուած է Օսմ. Պանքայէն: Իբրեւ երաշխաւորութիւն ցոյց տրուած է Յունաստանէն առ-

նուելիք տուգանքը: Ասիէ զատ Օսմ. կառավարութիւնը մէկ կողմէ կարեւոր յանձնարարութիւններ կ'ընէ Անգլիացի նաւարաններուն և Գերմանական թնթանօթի գործարաններուն, միւս կողմէ իր կարգ մը թորփիլանաւերն ու յաճախակները նորոգել կու տայ, իր նաւատորմը աւելի զօրացնելու համար:

Պէտք է ըսել որ Պուլկարները դրական կերպով օգտուեցան Օսմ. կառավարութեան բարեացակամութենէն, Մակեդոնիոյ մէջ ձեռք բերին երեք մետրապոլիտանայի աթոռ. — Մանասթիր, Տէպլի, Սթրումնիճա — որոնք Մակեդոնիոյ Պուլկարներուն ազգ. կրօնական կեանքը կ'ապահովցնեն: Յայտնի է որ այդ երկրին (Մակեդոնիոյ) մէջ չարունակ իրար կ'ուտեն միեւնոյն Օրթոտոքս կղերները ցեղային ատելութեամբ տոգորուած: Սերպ, Յայն և Պուլկար կղերները բնաւ իրարու չեն հանդուրժեր ու Մակեդոնիան միջին դարու կրօնական պայքարի մը կեդրոն կը դարձնեն: Այս կղերներէն իւրաքանչիւրը իր պատկանած կառավարութեան միջամտութիւնը կը խնդրէ Օսմ. Պետութեան բարեացակամութիւնը ձեռք ձգելու համար և Օսմ. կառավարութիւնը իմաստուն նախատեսութեամբ գիտէ թէ որոնց ի՞նչ շնորհելու և որոնց ի՞նչ արգիլելու է:

Կրէտէի մէջ իրաւ է որ Անգլիացիները նորէն քանի մը հարիւր զօրք և Գերմանացիները քանի մը սպայ հանեցին: Կրէտէի բացառիկ կազմակերպութիւնը ընդունուած գործ մըն է, բայց դեռ չսկսաւ գործադրուիլ. կ'երեւի թէ վացութեան այս անորոշութենէն կը նեղուին Կրէտէի ներսերը գտնուող հին ապըրտամքներու մնացորդները, որ երբեմն երբեմն եւրոպական լրագրութեան կը հասցնեն վրդովեցուցիչ լուրեր, որոնց արձագանքը մինչեւ մեզի կը հասնի: Ինչպէս Պուլոյ թերթերը գրեցին, Յօրկիրոս իշխանի — իբր թէ — Կրետէի կուսակալ անուանուելու հաւանականութիւնը մեծ յուշում (ուրախ յուշում) պատճառած է Աթէնքի մէջ: Ասի ժորժ թագաւորի այն

դիւցաղն որդին է, որ Ռուսիոյ հիմակուան Ձարին կեանքը փրկեց ճարոնի մէջ: Բայց այդ զրոյցը շատ կանխահաս է. միայն թէ ենթադրութիւնը ժողովուրդին թէ հաճելի է և թէ հաւանական կը թուի, որովհետեւ գիտեն որ Ռուսիոյ Ձարը շատ կը սիրէ իր ազատարար բարեկամը:

* * * Հիմա Եւրոպայի մէջ Ձինաստանի խնդրին համար ջիղերը հանդարտեցան: Հասկցուեցաւ որ Գերմանիա պարզապէս կ'ուզէ Ձինական ջուրերու մէջ, իր նաւատ րմին — և անոր շնորհիւ — վաճառականութեան կայան մը ունենալ: Ինչո՞ւ ամէն կառավարութիւն Ձինաստանի բարի տրամադրութիւններէն օգտուէր ու Գերմանիա զրկուած մնար: Ահա ամբողջ խնդիրը: Մնացածը, այսինքն Ձինաստանի բաժանումը, Ռուսիոյ և Անգլիոյ մէջ ծագելիք պատերազմը, նոր դաշնադրութիւններ, նոր գրաւումներ, բոլորն ալ լրագիրներու երեւակայութեան արդիւնք են: Եւրոպական որեւէ կառավարութեան համար ալ մը չիմական ծովեզերեայ հող և երկրին ներսերը առուտուրի ազատութիւն պէտք է, ուրիշ ոչինչ:

Միւս կողմէ Եւրոպական վերջին թերթերը մեզի կ'իմացնեն թէ Անգլիա և Գերմանիա իրարու մէջ համաձայնած են, 16 միլիոնի Ձինական փոխառութիւնը մէկտեղ հրապարակ հանելու համար, թէ այս համաձայնութիւնը լոկ վաճառականական տեսակէտով եղած է և ամենեւին Ռուսիոյ դէմ ուղղուած քաղաքական ցոյց մը չէ:

* * * Անգլիա իր Սուտանի արշաւանքը կը շարունակէ. հետզհետէ թէ զօրքով թէ առաջամթերքով կը զօրացնէ իր Տոնկուայի անցեալ տարուան բանակը: Տէրվիշները կը պատրաստուին ամէն տեղ հզօր ընդդիմութիւն ընելու. կը կարծուի որ իրենց պաշտպանողական միջոցները շատ պիտի յոգնեցնէ Անգլ-Վերպուտական բանակը:

* * * Տրէյֆիւսի գործը Փրանսայի մէջ հիմա ամէն ժամանակէ աւելի ոգեւորութիւն կը պատճառէ: Էթէրհազի անպարտ արձակուեցաւ, Գնդ. Բիգաու բանդը դէրին: Էմիլ Զոլայի Հանր. Նախագահին

ուղղած նամակը, որուն մէջ խիստ լեզու մը գործածած է Փրանս. բանակին դէմ, սաստիկ գրգռում առաջ բերած է մեծ գրագէտին դէմ: Տրէյֆիւսի պաշտպանողները Էթէրհազի անպարտութենէն չկորսնցուցին իրենց դատը: Անոնք կ'ըսեն որ յանցաւոր մը կայ անպատճառ. այդ յանցաւորը և թէ Էթէրհազի չէ (ինչպէս չէր) ուրիշ մըն է: Նթէ կառավարութիւնը վստահ է թէ Տրէյֆիւս է յանցաւորը, ի՞նչ հարկ ուրիշներու վրայ կասկածիլ: Անճշտարայի խնդիր մը պարզապէս. երկու անծանօթներ կան + և է: Նթէ էր գտնուած է ենթադրութեամբ և Տրէյֆիւսն է, պէտք է գտնալ քն. պահ մը կարծուեցաւ որ այդ քն Էթէրհազի ըլլայ, հիմա որ սխալ ելաւ այդ ենթադրութիւնը, պէտք է միշտ վնասել անծանօթը, քն, քանի որ կառավարութիւնը համոզուած է թէ այդ քն գոյութիւն ունի: Զոլայի դէմ ցոյցեր կ'ըլլան: Ռմանք կ'ըսեն թէ քաղաքական մեծ դաւակցութիւն մը կայ (յիշեցէ՛ք Պուլան-ժէականութեան ժամանակները) որ կ'ուզէ իր նպատակին հասնիլ Տրէյֆիւսի խնդրով: Աւասիկ այս է Տրէյֆիւսի գործին վերջին phase-ը. տեսնենք այս յանդուգն ենթադրութիւն պիտի արդարանայ:

* * * Էմիլ Զոլա հերոսն է ամբողջ Փրանսայի և Եւրոպայի մէջ. Իտալական մամուլը մանաւանդ կը շնորհաւորէ քաշափրոտ գրագէտ-փիլասօֆը, որ յանուն արդարութեան ու ճշմարտութեան ինքզինքը վտանգի կ'ենթարկէ: Էմիլ Զոլա կը պնդէ թէ ամէն անոնք որ Տրէյֆիւսի գատին գլուխը անցան, ըլլան զօրավարներ, ըլլան զինուորական ատեսաներ, անխնայ ձեռք ձեռքի տուին, իրենց և իրենց նախորդ համախոհներու մէկ դատական սխալը պարտկելու համար: «աւելի լաւ է որ մարդ մը (Տրէյֆիւս) զոհուի, քան իրենց խայտառակութիւնը մէջտեղ ելլէ»:

Հակահրէական և մասնաւոր չահեր փնտռող հայրենասէր (!) լրագիրներն են որ ամենէն աւելի կը կատղին Զոլայի համարձակախօսութեան դէմ և քաղաքական դաւակցութեան մը (?) երեւակայական թեւադրութիւններ կ'ուզեն տեսնել գործին մէջ:

«ԲԻԻՐԱԿՆ»Ի ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

ՄԱԼԿԱՐԱ. — Կարօ — Բէ-բաշի առ-
թիւ ձեր յայտնած համակրութեան
ու շնորհաւորութեան համար հաճեցէք
ընդունիլ մեր բարեկամական զգացում-
ները:

ԱՖԻՈՆ ԳԱՐԱՀԻՍԱՐ. — Հ. և Ն. Ա-
ւագեան եղբայրներ — Մեր շնորհակա-
լութիւնը ձեզի և ամէն անոնց որ իրենց
համակրութիւնը յայտնեցին Բէ-բաշի:

ԷՏԻՐՆԵ, — Մ. էֆ. Ս. — Շնորհակալ
ենք ձեր շնորհաւորութեանց եւ համակ-
րութեան համար:

ԷՏԻՐՆԵ. — Դ. էֆ. Ս. — Նոյնպէս:

ԻՋՄԻՏ. — Լ. էֆ. Ն. — »

ՍԼԻՎԵՆ. — Ա. էֆ. Հ. — »

Ա Զ Դ

Վաճառականներու, առեւտրական
գործերով զբաղողներու և թուրքե-
րէն-թրանսբէնի ուսուցիչներու հա-
մար օգտակար գիրք մ'է Correspondance
et Terminologie commerciales,
թուրքերէն և թրանսբէն նամականի,
գործ Կ. Զօպու էֆէնտիի. Դին 20 զրշ:

ՀԴՐԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԳԱԹԵԱՆ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՕՍՄ. ԿԱՅՐՈՒԹԵԱՆ

Դ. ԽԱՉԿՈՆՅ

Տարր. Նախալիքարանի Բարձր.

դասընթացք Ա. տարի

ՈՒՍՈՒՄԵ. ԽՈՐՀՐԴԵՆ ՎԱԿԵՅՈՐՈՒՄԸ

«ԲԻԻՐԱԿՆ»Ի ԱՆԳՐԱՆԻԿ ԳՈՐԾԱԿԱԼՆԵՐԸ

ԳԱՀԻՐԵ. Սեդրաք էֆ. Դաւթեան

ԳՕՆԻԱ. Ալիքսան » »

ԹՈՒԼԶԱ. Նշան » »

ՍԱՄՍՈՆ. Միհրան » »

ՍԸՎԱԶ. Ստեփան » »

ՔԵՕԹԵՀԵԱ. Քերոբէ » »

ԱՖԻՈՆ-ԳԱՐԱՀԻՍԱՐ. Հ. և Ն. Աւագեան

եղբայրներ.

ԹՕԳԱԹ. Արշաւիր էֆ. Կամարական

ՖԻԼԻՊԵ. Գարեգին էֆ. Շիշմանեան

ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ. Յակոբոս էֆ. Յովակիմեան

ՌՈՏՈՍԹՕ. Ս. Սրենց էֆ.

ՊԱՅՄԱՆՆԵՐ

1. Բիւրակն առ այժմ կը հրատարակուի շաբաթը
անգամ մը:

2. Բաժանորդագրութեան պայմաններն են.

Թէ՛ զաւառներու Թէ՛ Պոլսոյ համար տարեկան 50 զրշ.

Վեցամսեայ 30 զրշ.

Օտար երկիրներ 12 ֆռ.

3. Փոստայի ծախքը մեր վրայ է:

4. Բաժանորդագրութիւնը կանխիկ է:

Ծանօթ. Բիւրակնի առաջին երկու Թիւերը կը զըր-
կուին մեր բազմաթիւ ծանօթներուն: Մինչեւ Յունվար
15 ո՛վ որ իր բաժնեգինը զրկէ մեզի, բաժանորդ կը
նշանակուի, անոնք որ պատասխան մը չտան երրորդ
Թիւէն պիտի դադրեցնենք Թերթին առաջումը իրենց
հասցէին:

5. Պոլսոյ մէջ բաժանորդ կ'ընդունուի մինակ առ
պայմանով որ Թերթը բաժանորդը առնէ կամ ուղղակի
խմբագրութենէն, կամ Բերա, Ղալաթիա, Պոլիս ծա-
նօթ լրագրականատէ մը:

6. Թերթին զրկուած որեւէ զրուծիւն ետ չի տըր-
ուիր:

7. Թերթին ուղղուած որեւէ զրուծիւն, ինչ անձի
կողմէ ալ գայ, եթէ հրատարակուի. բացատրութիւն
մըն ալ տալու ստիպուած չենք: Մեր աշխատակից-
ներուն ու Թղթակիցներուն իրաւունքը կատարելապէս
կը յարգենք այս պարագային մէջ:

8. Դաւառներէն եթէ ուզեն փուլ զրկել պէտք է
115 զրշ. փուլը 100 զրշ. հաշուեն. այսպէս 50 զրշ. ի
համար 57 1/2 զրշ. փուլ, և 30 զրշ. համար 33 1/2
զրշ. փուլ:

9. Նամակ, յօդուած, դրամ եւայլն զրկելու է հե-
տեւեալ հասցէին

Առ ՏՅՈՐԼԵՈՒՐԻՆՑ «ԲԻՒՐԱԿՆ»Ի

. Պոլիս, Պաճահ-Գարու, Գալատի Խան Դիւ 16.

استانبول باغچه‌درو قاضىسكر خان نومرو ۱۶

Cons/ple Bahtché Kapou Cazasker Han № 16

10. Անվճար նամակ եւայլն չ'ընդունուիր:

11. Բաժանորդագրութիւնը Թիւի վրայ է, այնպէս
որ ամէն բաժանորդ պիտի ստանայ տարին 52 Թիւ 50
զրշ. փոխարէն եւ 26 Թիւ 30 զրշ. փոխարէն: Հե-
տեւեալքար, բաժանորդագրութիւն կ'ընդունուի ամէն
բաժանակ:

ԱՐՏՕՆԱՏԵՐ

Հ. Ս. Խ. ԻԹԻԻԶԵԱՆ

اختر مطبعه — ابوالسعود جاده سنده نومرو ۴